

Tarih Felsefesinde 'Tarihin Yasaları' Üzerine

Yrd.Doç.Dr. Şaban ÖZ*

Özet

Tarih Felsefesinin en önemli meselesi olarak kabul edilen 'tarihin yasaları'nın olup olamayacağı veya şayet böyle yasalar varsa neler olduğu konusuna Tarih Felsefesiyle uğraşanların neredeyse tamamı değinmişlerdir. Ancak başlangıçtaki heyecanın günümüzde kalmadığı da açıktır. Zira bu konuda kayda değer tek ilerleme 'tarihin yasalarının olamayacağı'nın genel kabul görmesidir. Tarihin yasalarının olmadığı bâbında ileri sürülen en önemli iki argüman: tarihi hâdiselerin tekilliyi ve fen bilimlerindeki kesinliklerin, konusu insan olan Tarih'te söz konusu olamayacağıdır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Tarih Felsefesi, Kuram, Yasa, Sosyoloji, Collingwood, Popper

A Description View on the Principles of History in Philosophy History

Abstract

Accepted as the most important issues of the History's philosophy that is 'laws of the History' whether or not and what if there are laws in the History, nearly all the philosophers of the His(KSÜ.) ♦tory have a few words about this issue. But now, clear is that the excitement in initially did not stay. Because only remarkable progress in this area is the generally accepted view is laws of the history can not be. Advanced explanation on this issues there isn't law in

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, sabanoz@mynet.com

the history are two most important arguments: one of them authenticity of the historical events and the other there is no certainty as in science in the History that its main topic is human.

Key Words: History, Philosophy History, Theory, Principles/Laws, Sociology, Collingwood, Popper

Giriş

Bu çalışmamızda, Tarih Felsefesinde oldukça heyecanlı tartışmalara konu olan Tarih'in Yasaları kavramı üzerinde yapılan tartışmaları ve daha çok da neden Tarih'te yasanın olamayacağı hususundaki görüşleri bir araya toplamaya çalışacağız. Her ne kadar günümüzde önemini kaybetmiş olsa dahi,¹ değişik dönemlerde belki kavramların yerli yerinde kullanılmamasından olsa gerek, tarihî dayanaklara sahip olduğu iddia edilen "yasanın keşfi" türünden söylemelere rastlamak mümkündür.²

Tarih'in Yasaları, "tüm toplumların her dönemde tabi oldukları yasalar" olarak tanımlanmaktadır.³ Collingwood, 'Tarihin Yasaları' kavramının ilk olarak on dokuzuncu yüzyıl⁴ pozitivistlerinde tarih felsefesinin anlamında karşımıza

* Yrd. Doç. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, sabanoz@mynet.com.

¹ Tarih'in ancak Fen Bilimleri gibi tekrarlanabilir yasalara sahip olması ile ilim sıfatını kazanacağı hakkındaki kabulü Marc Bloch, "Artık, Öklidyen gösterimler veya değişmez tekrar yasaları olmaksızın da, bir bilginin bilimsel sıfatını hak edebileceğini kabul etme konusunda eskisinden çok daha hazırlıklıyız" demek suretiyle eleştirmektedir. Bloch, Marc, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara 1994, 12

² Ahmet İnam tarih yazımında nesnel olunmadığı zamanlarda çıkacak sorunları ifade ederken, "Tarihin işleyen yasalarını tarafsız bir gözle göremeyiz. Keşfedemeyiz. Politik tutumumuz, dünya görüşümüz, eğitimimiz neyse, ona göre anlarız..." demektedir. İnam, Ahmet, "Türk Tarih Yazımı için Düşürülmüş Bazı Felsefe Notları", *Felsefe Dünyası*, XIII (Güz 1994), 1-6, 2

³ Siddiki, Mazharuddin, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, çev: Süleyman Kalkan, Pınar Yay., III. Bsk., İst. 1990, 193

⁴ Carr ise bu yasa arayışını on sekizinci yüzyıldan başlatmaktadır. Bkz.,

çıktığını belirtir. Onlara göre Tarih Felsefesinin amacı, anlatılması Tarih'in işi olan olayların akışını yöneten yasaların keşfiydi.⁵

İlk dönem Tarih felsefecilerinin, “görkemli bir evrensel ve şaşmaz düzen ilkesi” şeklinde sundukları tarih yasalarının tanımına ünlü İngiliz tarihçisi Edward Carr'ın cevabı ise oldukça enteresandır: “Ukalaca olduğu kadar modası geçmiş”.⁶ *Tarihselciliğin Sefaleti* isimli meşhur çalışmasında tarih felsefecilerinin tezlerine şiddetle itiraz eden Popper, yasa bulma çabalarının altında “geleceği önceden haber ve-

Carr, Edward Hallett, *Tarih Nedir*, çev: Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yay., V. Bsk., İst. 1994, 104. Kant'ın doğa alanındaki yasallıkla tarih arasında bir paralellik kurmak isteğinden (bkz., Bıçak, Ayhan, “Kant'ın Tarih Anlayışında Tarih Bilincinin Yeri”, *Felsefe Dünyası*, XVI (Yaz 1995), 56-74) hareketle bu çalışmaların on sekizinci yüzyıldan itibaren başladığını söylemek daha doğru olacaktır. Kuşku yok ki, Kant'ı buna götüren temel yargı onun, gerçek bilgiyi, ‘evrensel ve zorunlu’ kabul etmiş olmasıdır. Bkz., Thilly, Frank, *Çağdaş Felsefe*, çev: İbrahim Şener, İzdüşüm Yay., II. Bsk., İstanbul 2002, 220

⁵ Collingwood, R. G., *Tarih Tasarımı*, çev: Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yay., II. Bsk., Ankara 1996, 31; Collingwood, *Denemelerinde* ise bu konuda iki eğilime dikkat çekmektedir; “Farklı gerekçelerle tarih felsefesi iddiasında bulunan ve fakat bu iddiayı, makul bir şekilde ileri süremeyen iki anlayış mevcuttur. İlki tarihin seyrini yönlendiren genel kanunları keşfetmek için yapılmış olan girişimi temsil eder. Bu girişimle ulaşılmak istenen söz konusu kanunları çeşitli oluşumlara hamledilen ve birbirini izleyen biçimlerle alakalıdır...Bu kanunlar natüralistik bir biçimde idrak edilir. Bunların keşfedilmesinin tarih felsefesine düşen bir görev olduğu söylenir. İkincisi ezeli ve ebedi mücerret kanunların bir örneğini keşfetmekten ziyade tek bir müşahhas planın tedrici işleyişini bulmayı hedefleyen girişimdir. Bu ikinci girişimin hedeflediği plan içinde herhangi bir kanunun emsal teşkil ettiği sınırsız sayıda örneklerinden sadece biri olmaktan çok içinde her tarihsel olayın biricik bir yerde sahip olduğu ve biricik bir amacı yerine getirdiği plandır. Bu bakış açısından tarih felsefesi, tarihte anılan türden planları keşfetmek, bu planların gelişimini izlemek ve bu planların gerçekleşmesine tarihsel değişimin bizce bilinen çeşitli evrelerinin ne şekilde hizmet ettiğini göstermektedir. Kısaca bu bakış açısına göre tarih felsefesi, tarihi kozmik bir dramın tezahür edişi olarak görmek anlamına gelir.” Collingwood, R. G., *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*, çev: Erol Özvar, Ayışığı Kitapları, II. Bsk., İst. 2001, 65.

⁶ Bkz., Carr, 70

*rebilmek*⁷ gayesinin yattığını söyler ki, bu konuda pek de haksız sayılmaz. Zira her ne kadar açıktan ifade edilmese dahi bu arzunun, konuya ilgi duyanları heyecanlandığı muhakkaktır. Toplumların evrimini belirleyen ve gelmiş, geçmiş ve gelecek bütün toplumlar için geçerli olan evrensel yasaları belirlemenin nihai hedefinin, bazı bulgulardan hareketle toplumların geleceğine dair genellemelerde bulunmak olduğu açıktır.⁸

Pozitivistler, tarihsel süreci açıklama çabalarındaki mevcut zorluğun bu sürecin yapısından ileri geldiğini anlamada zorluk çekmişlerdir. Söz konusu süreç, doğa bilimlerinin vermeye çalıştığı gerçeklik düzeyinden çok farklı bir düzeyi ifade etmektedir ve iki gerçeklik arasında bir derece farkı değil, aksine bir nitelik farkı vardır. Böyle olmasına rağmen, tarihsel süreç, uzun süre doğa bilimi örneğine bağlı pozitivist yaklaşımla açıklanmaya çalışılmıştır.⁹ Doğa bilimlerinin metodolojisi veya amaçları ile tarihin veya toplumların değerlendirilmesini eleştiren Popper bu türden girişimleri benzer bir kıyaslama ile reddetmektedir; *“Özellikle tıpkı Newton’un fiziksel cisimlerin hareket kanunlarını bulması gibi, bir gün ‘toplumun hareket kanunları’ nı bulabileceğimiz ümidi, (bu) yanlış anlamaların sonucundan başka bir şey değildir. Herhangi bir anlamda fiziksel cisimlerin hareketine eş veya benzer hiçbir toplum hareketi bulunmadığı-*

⁷ Popper, Karl R., *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev: Sabri Orman, İnsan Yay., II. Bsk., İst. 1995, 60; Popper, *“Bu tarihsel kanunlar (eğer keşfedilebilirlerse) ayrıntılarda tam bir kesinlik sağlamasalar da, pek uzak olayların bile önceden haber verilmesini mümkün kılabilirler. Böylece gerçek sosyolojik kanunların tarihsel kanunlar olduğu şeklindeki doktrin (esas itibarıyla sosyal tek biçimliliklerin sınırlı geçerliliğinden türetilen bir doktrindir bu) astronomiye özenme yönündeki herhangi bir teşebbüsten bağımsız olacak ‘büyük ölçekli tahminler’ fikrine geri gider.”* Popper, 52

⁸ Tolan, Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım ve Murat Yay., IV. Bsk., Ankara 1996, 7

⁹ Elibol, Saadettin, *“Tarihsel Süreci Açıklama Girişimlerindeki Zorluk”*, *Felsefe Dünyası*, VIII (Temmuz 1993), 59-66, 59

na göre, böyle kanunlar da asla olamaz.”¹⁰

Burada, tarihte yasa aramanın, “tarihte ilerleme sorunu” ile de doğrudan alakalı olduğunu belirtmemiz gerekir. Tarihte ilerleme kavramı ile anlatılmak istenen tarihsel her olayın bir kerelik oluşu ve olaylar sürekliliğinin birbiri ardı sıra çizgisel olarak geleceğe doğru akıyor olmasıdır.¹¹

Tarihin Yasaları

Tarihî verilerden hareketle toplumların geleceğine dair bir öngöründe bulunma şeklinde kendini gösteren Tarih’in yasalarını arama çabaları değişik dönemlerde ve değişik tarih felsefe ekollerinde kendisini göstermiştir. Toplumların geçirdiği -tabii ki tarihçinin zihin dünyasına uygun düşmek kaydıyla- safhaları baz alarak ulaşacağı son safhanın savunusunu yapmakla sonuçlanan bu yasa arayışı veya yasa önerilerinin artık günümüzde bir gerçekliğinden/geçerliliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Tarih felsefesi ile uğraşan bir çok kişi bu çabaları, Tarih’in özüne aykırı olması gerekçesiyle eleştirmiştir. Nitekim Tosh, tarihte yasaların olamayacağı görüşünü iki ana gerekçeye dayandırmaktadır: *“Teori, yalnız olayların ‘benzersizliği’ni değil bireyin saygınlığını ve insan faktörünün gücünü de reddeder. Açıklamaya yönelik çerçeveden arındırılmış geleneksel anlatı, kişiliklerin rolüne azami ölçüde yer verirken, toplumsal yapı ile toplumsal değişimde tekrar tekrar görülen tipik özelliklerin dikkate alınması, yaşayan gerçek bireyleri yok sayma pahasına soyutlamayı öne çıkarmaktadır.”*¹² Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere “tarihin yasalarının olamayacağının”ın iki ana delili vardır: tarihî olaylarda insan

¹⁰ Popper, 122-123

¹¹ Aysevener, Kubilay, “Tarih ve İlerleme”, *Felsefe Dünyası*, XIV (Kış 1994), 65-71, 65

¹² Tosh, John, *Tarihin Peşinde*, çev: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst. 1997, 148

faktörü ve tarihi olayların *tekilliği*.

Bu çabaların isimlendirilmesinde de problem çıkmış gibidir. Muhtemelen içeriğinde barındırdığı 'zorunluluk' anlamından dolayı *yasa / kanun* ifadesi ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Popper, *yasa* olarak ileri sürülen hususların ancak *yorum* olarak değerlendirilebileceğini ısrarla belirtirken,¹³ Carr yorum yerine *varsayım* demeyi önerir, "*Bilim adamlarının yaptıkları buluşlara ve elde ettikleri yeni bilgilere tam ve kapsamlı yasalar koyarak değil, yeni araştırmalara yol açacak varsayımlar ortaya atarak eriştikleri teslim edilmektedir*".¹⁴

Yukarıda Tosh'un ifadesinde geçtiği üzere, tarihin yasalarına yapılan bir diğer önemli itiraz ise, tarihi hâdiselerin "*kendine has-biricik-tekil*" özelliklerinin ihmal edileceği gerçeğidir. Carr, tarihte genellemenin olabileceğini ve tarihin genellemelerden besleneceğini iddia ederken,¹⁵ diğer

¹³ "Tarihselcilik bu yorumları yanlış olarak, teori sanır. Bu, onun başlıca hatalarından biridir. Mesela "tarih"i sınıf mücadelelerinin veya ırkların üstünlük mücadelelerinin tarihi olarak... yorumlamak mümkündür. Bütün bunlar az veya çok ilginç bakış açılarıdır ve bu halleriyle hiç de itiraz edilebilir nitelikte değildirler. Fakat tarihselciler, onları böyle takdim etmezler... Bunun yerine onları "bütün tarihin, sınıf mücadeleleri tarihinden ibaret olduğu"nu vs. iddia eden doktrinler ve teoriler şeklinde sunarlar. Ve eğer onlar fiilen bakış açılarının üretken olduğunu ve birçok olguyu onun ışığında düzenlenip yorumlanabildiğini görürlerse, bunu kendi doktrinlerinin bir teyidi (confirmation) ve hatta bir delili olarak kabul etme yanlılığına düşerler." Popper, 158

¹⁴ Carr, 70

¹⁵ Carr, 77; Popper, 'tarihte genellemeyi' de reddetmektedir; "Fakat tarihselci aynı zamanda, genelleme metodunun sosyal bilimlere uygulanamayacağını ve sosyal hayatın tek biçimliliklerinin her zaman ve her yerde değişmez bir şekilde geçerli olduklarını farz etmemiz gerektiğini, çünkü onların genellikle sadece belirli bir tarihsel veya kültürel döneme uygun düşüklerini düşünür. Bundan dolayı sosyal kanunların -eğer gerçekten sosyal kanunlar diye bir şey varsa tabii- tek biçimliliklere dayalı alelade genellemelerinin yapısından bir dereceye kadar farklı bir yapıya sahip olmaları gerekir. Fakat bu da onların, insanlık tarihinin tamamına uygun düşmesi, bu tarihin sadece bazı dönemlerini değil, bütün dönemlerini kuşatmasından başka bir anlama gelmez. Halbuki tekil dönemlerin ötesinde de değerini koruyabilen hiçbir sosyal tek biçimlilik (uniformity) olamaz. Bundan dolayı evrensel (temel) olarak geçerli sosyal kanunlar, ancak bir-

tarafından da “tikelliği” yadsımaz. Ona göre “Tarih, biricik ve genel arasındaki ilişkiyle uğraşır. Tarihçi olarak olgu ile yorumu birbirinden ayıramayacağımız gibi bunları da birbirinden hiç ayıramayız ya da birini ötekine göre öncelik veremeyiz.”¹⁶ Collingwood ise hâdiseyi tarih felsefesinin işlevi açısından değerlendirmektedir; “Tarih felsefesi, tarihsel düşünüşün incelenmesidir, tarih felsefesi tarihsel düşünüşün sadece gerçek işleyişinin psikolojik analizini değil, aynı zamanda bu düşünüşün kendisini gerçekleştirmeden önceki ideal durumunun da analizini kapsar. Tarihsel düşünce, zihnin nesnel dünyaya dönük olarak takındığı birkaç tutumdan biridir; o, bilinenden bağımsız bir vakıalar dünyasının - yani genel kanunların değil fakat münferit vakıaların- var olduğunu ve bu vakıaları bütünüyle değilse de kısmen ve yaklaşık olarak keşfetmenin mümkün olduğunu varsayan bir tutumdur. Tarih felsefesi, bu tutumun ve bunun ön kabulleriyle işaret ettiği şeylerin eleştirel bir tartışması olmalıdır; buna ilaveten tarih felsefesi, bu tutumun kökenini, geçerliliğini bir bütün olarak insan tecrübesindeki yerini ve nihayet diğer tecrübe biçimleriyle olan ilişkisini keşfetme girişimi olmalıdır.”¹⁷ Nitekim Tarih’le doğa bilimleri arasındaki asıl fark da tarihteki bireysel yanlardır. Doğa bilgini bireysel olandan ziyade yasayı göz önünde bulundurur. Tarih olayları ise hiçbir zaman, tam olarak, tümel kavramlar içinde

birini izleyen dönemleri yek diğerine bağlayan kanunlar olabilir. Onlar bir dönemden başka bir döneme geçişi belirleyen tarihsel gelişmenin kanunlarıdır.” Popper, 51

¹⁶ Carr, 78; Meyerhoff, “Tarihin olayları tuhaftır. Onlar bireysel, somut, yinelenemez olaylar ve varlıklardır” diyerek buna işaret etmektedir. Meyerhoff, Hans, *Zamanımızda Tarih Felsefesi*, çev: Abdullah Şevki, Hece Yay., Ankara 2006, 13; tarihte tikellik konusunda ayrıca bkz. Skocpol, Theda (editör), *Tarihsel Sosyoloji -Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yönlemler-*, çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst. 1999, 130-166

¹⁷ Collingwood, *Denemeler*, 75

eritilemezler, bunlarda *biricik* olan *bireysel* bir yan hep kalır. Bu anlayışa göre tarihteki biçimler sürekli bir akış ve değişme içindedirler ancak bu biçimler, yinelenen tipler değildirler, bir takım genel yasaların çerçevesi içinde yerleştirilemezler. Çünkü bunlar kendilerine has bireysel bir karakter taşırlar.¹⁸

Tarihte yasanın olmayacağına dair bir diğer delil ise, toplumların şartları ve kültürleri itibariyle birbirlerinden farklı oldukları gerçeğidir. Bundan dolayı, insanları evrensel bir modele bağlayarak onlardan aynı değerlere (tarihî süreç açısından) uymalarını beklemek¹⁹ veya aynı nedenin her zaman aynı sonucunu vereceğini düşünmek mümkün değildir.

Tarihin yasalarını bulma iddiasıyla bazı öneriler de ortaya atılmıştır. Bu bağlamda tarihi yöneten yasalar olarak, “*determinizm*”, “*sınıf mücadelesi*”, “*ekonomi*” ve “*teker-rür*” gibi teklifler ileri sürülmüştür. Burada tarihin yasaları olarak ortaya atılan bu kabullerden *determinizm* ve *tekerrür* üzerinde durmanın faydalı olacağı kanısındayız. Çünkü en çok dillendirilen ve siyasetten arınmış olarak gözüken bu iki ana kabuldür.

Determinizm (kısmen nedensellik) konusunda Carr, “*neden kelimesinin bile modası geçmiştir*”²⁰ derken, Tosh, “*Bu açıdan bakıldığında en kötüsü de, üçüncü türdeki teorilerdir; bunlar, tarihsel sürece bir tür kaçınılmazlık atfederek bireylerin bugün veya gelecekte, bir süreçte değişiklik yapacak güçten yoksun olduğunu imâ ederler, bu teze göre; bütün tarih teorilerinde determinist bir yan vardır ve deter-*

¹⁸ Gökberk, Macit, *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, Yapı Kredi Yay., İst. 1997, 108

¹⁹ Bkz., Gündoğan, Ali Osman, “Tarihin Sonunun Eleştirisi”, *Felsefe Dünyası*, XIII (Güz 1994), 17-23, 21

²⁰ Carr, 105

minizm de insanın özgürlüğünün inkarıdır” demektedir.²¹ Toynbee de tarih anlayışında determinizmi (katı bir determinizmi -aksi halde kendisi ayrıntılı ve kesin yasa teşebbüsünde bulunmazdı-²²) eleştirmektedir. Cansız doğa üzerinde düşünmek için oluşturulan bilimsel düşünce yöntemini toplum bilimlerde uygulamanın bir yanılgı olabileceği endişesini taşıyan Toynbee, insanlar arası karşılaşmaların sonuçlarını neden-sonuç işleyişinin örnekleri olarak ele almakla bir yanılgıya düşülebileceğini belirtmiştir. Bir nede- nin sonucu kaçınılmaz, değişmez ve önceden tahmin edilebilirdir ancak Toynbee’ye göre yaşayan insanların biri ya da öbürünün bir çatışma karşısındaki tutumları bir neden değil tepkidir.²³ Bu konuda pozitivizmin etkisine işaret eden²⁴ Marc Bloch, “...İster fizik dünyaya ait bir olgu, ister toplumsal bir olay karşısında olsun, insanî tepkilerin her zaman aynı yönde ilerleyen saat hareketlerine benzer hiçbir yanı yoktur. Renan ne demiş olursa olsun, çöl zorunlu olarak, ‘Tektanrıci’ değildir. Çünkü, orada dolaşan halkların hepsinin gösterilerinde aynı ruh yoktur...”²⁵ diyerek bu ka-

²¹ Tosh, 148; Hâliyle Popper de determinizmi eleştirir; “Gerçekte bu etkili tarihselci yazarlar, içinde insanî işlerin akıl yoluyla planlanabileceği bir özgürlük ülkesinin geleceğini iyimserlikle haber vermişlerdir. Ve onlar insanların şu anda içinde acı çektiği zorunluluk ülkesinden akıl ve özgürlük ülkesine geçişin akıl tarafından değil, boyun eğmemizi öğütledikleri tarihsel gelişmenin kör ve amansız kanunları tarafından gerçekleştirileceğini söylerler.” Popper, 60

²² Evans, Richard J., *Tarihin Savunusu*, çev: Uygur Kocabaşoğlu, İmge Kitabevi, Ankara 1999, 60

²³ Bkz., Aysevener, Kubilay, “Arnold J. Toynbee’nin Tarih Görüşü”, *Felsefe Dünyası*, VI (Aralık 1992), 55-66, 56

²⁴ “Pozitivizm, bilimden ‘neden’ fikrini elimine ettiğini boşuna iddia etmiştir. İster istemez bütün fizikçiler, bütün biyologlar ‘neden’ ve ‘çünkü’yle düşünmektedirler. Zihnin bu ortak yasasından tarihselciler de kurtulamamışlardır.” Bloch, 150

²⁵ Bloch, 155. Nedensellik ilkesi açısından doğa bilimleri ile Tarih’in bir diğer karşılaştırmasını ise İlhan Tekeli yapmaktadır; “(Doğa bilimlerinde) Nedensellik bağı nedenden sonuca giderek kurulur. Oysa tarihte nedensellik ilişkisinin kurulması ters yönde olmaktadır. Tarihte gözlenen sonuç-

bule eleştiri getirir.

Tarihin tekerrürlüğü tezine karşıt olarak ileri sürülen tarihî hâdiselerin *tekilliği* hususu ise, tarihteki *etkenlerle* alakalıdır, “Yüzyıllık bir zaman dilimi içinde bile tarih *tekrâr etmez. Hiçbir tarihsel durum, başka bir anda tekrârlanmamıştır ve tekrarlanamaz da*” diyen Tosh, bu kabulü ret konusunda şunları söylemektedir; “*Tarihin asla kendini tekrârlamadığı gerçeği, tarihçilerin tam bir güvenle öngörü geliştirmesini de engeller. Şu ya da bu faktörün tekrârlanmasıyla tanıdık bir sonuç doğması ne kadar muhtemel görünürse görünsün, aralıksız bir süreç olan tarihsel değişim, geleceğin şekillenmesinde daima bizim öngöremeyeceğimiz başka faktörlerin de rol oynayacağını, bunların karşımızdaki sorunla ilgisinin de kimsenin dikkatini çekmemiş olacağını öğretir bize*”.²⁶

Yasa Yerine Trendler

Tarihin yasalarının olmadığını söylemekle, tarihte etkenler yoktur demek farklı şeylerdir. Zira tarihte etken(ler) vardır. Ancak bunlardan birine öncelik tanımak tarihçiye hataya götürecektir. Bu etken veya etkenler zaman ve topluma göre etkili olabilirler.²⁷ İnsanın eylemlerini zorunluluk olarak gösteren, insan iradesini yok sayan²⁸ *yasalar* kadar katı olmasa da tarihte *kabullerin* olduğu inkâr edilemez. Popper bunları, *trend / eğilim* olarak isimlendirmeyi tercih etmektedir. Buna göre; “...*Trendler vardır, ya da*

tur ve bu sonucu doğuran sebep bulunur.” Bununla beraber kendisi bu farklılığın fazla abartılmaması gerektiği görüşündedir. Bkz., Tekeli, İlhan, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitabevi, Ankara 1998, 36

²⁶ Tosh, 17-18

²⁷ Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, MEB Yay., İst. 1979, 43; bu konuda ayrıca bkz., Aysever, Kubilay-Barutca, E. Müge, *Tarih Felsefesi*, Cem Yay., İst. 2003, 121

²⁸ Bkz., Tosh, 158

daha iyi bir ifadeyle, trendlerin varsayılması ekseriya faydalı bir istatistiksel cihazdır. Fakat trendler kanun değildirler. Bir trendin var olduğunu ileri süren bir önerme tümel (üniversal) değil, varlıksaldır (existantial)... Belli bir yerde ve zamanda bir trendin var olduğunu ileri süren bir önerme ise, tümel bir kanun değil, tekil bir tarihî önerme olacaktır... Kanunlar ile trendlerin, kökten farklı şeyler olduklarını açıkça belirtmek önemlidir.”²⁹ Ancak Popper’in bu trendlerin bilimselliği konusunda da çekinceleri olduğunu belirtmemiz gerekir.³⁰ Trendlerin şartları konusunda ise Popper, “Fakat trendlerin şartlara bağlı olduğunu düşünenler ve bu şartları bulup, onları açıkça formüle etmeye çalışanlar için ne denilebilir? Cevabım şu ki, onlarla hiçbir kavgam yoktur. Aksine, trendlerin bulunduğundan şüphe edilemez. Bundan dolayı onları gücümüz yettiğince açıklama, yani mümkün olduğu kadar kesin bir şekilde onların altında varlıklarını sürdürdükleri şartları belirleme gibi güç bir görevimiz vardır.”³¹ demektedir.

Sonuç

Tarihin yasalarının keşfi neredeyse bütün felsefecilerin, özelde tarihle ilgilenen tarih filozoflarının hayallerini süslemiştir. Ancak İbn Haldun’dan beri devam eden bu ilgi ve ortaya atılan görüşler birer “tez” niteliğini aşamamıştır ve sanırız bu hülyâ daha uzun yıllar sürecek, bir toplum bazında ortaya atılan görüşler, hemen bitişik toplumun tarihinde çürüyecektir. Bu yüzdendir ki son yıllarda tarihçiler haklı olarak “tarihin yasalarını” aramaktan vazgeçmiş gibidirler.

Tarihte yasaların kabulünün, bireyin özgürlüğünün göz ardı edeceği, katı bir determinizmi doğuracağı ve tarih

²⁹ Popper, 123

³⁰ Bkz., Popper, 128

³¹ Popper, 136

yazımını olumsuz anlamda (hâdiseleri yorumlama) etkileyeceği de açıktır. Bununla beraber tarih yasaları yerine, tarihçilerin yasalarından bahsedilse tarih ilminin daha çok şey kazanacağına olan inancımızı da belirtmeliyiz.

Netice itibariyle diyebiliriz ki, tarihte insanları *yaptıklarını yapmak zorunda bırakan* kanunlar yoktur. Bütün iddiası ile beraber illa da Tarih'te bir yasa varsa herhalde o da "Tarih'te yasanın olamayacağı"dır. Bunun yerine trend / eğilim / yorum / varsayım vardır. Popper'in da ifade ettiği gibi bu trendlerin nedenleri konusunda fikir ileri sürülebilir, bunların tespiti yapılmaya çalışılabilir, ancak bir iki benzerlikten hareketle genellemeye kalkışmak, yasalardan bahsetmek söz konusu değildir.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, MEB Yay., İst. 1979
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yay., VII. Bsk., Ankara 2002
- Aysevener, Kubilay, "Arnold J. Toynbee'nin Tarih Görüşü", *Felsefe Dünyası*, VI (Aralık 1992), 55-66
- , "Tarih ve İlerleme", *Felsefe Dünyası*, XIV (Kış 1994), 65-71
- Aysevener, Kubilay-Barutca, E. Müge, *Tarih Felsefesi*, Cem Yay., İst. 2003
- Barut, Ferit, *Marksist Yöntem ve Tarih Anlayışı*, yer ve tarih yok
- Bıçak, Ayhan, "Kant'ın Tarih Anlayışında Tarih Bilincinin Yeri", *Felsefe Dünyası*, XVI (Yaz 1995), 56-74
- Bloch, Marc, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara 1994
- Burke, Peter, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev: Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst. 1994

- Carr, Edward Hallett, *Tarih Nedir*, çev: Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yay., V. Bsk., İst. 1994
- Collingwood, R. G., *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*, çev: Erol Özvar, Ayışığı Kitapları, II. Bsk., İst. 2001
- , *Tarih Tasarımı*, çev: Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yay., II. Bsk., Ankara 1996
- Elibol, Saadettin, "Tarihsel Süreci Açıklama Girişimlerindeki Zorluk", *Felsefe Dünyası*, VIII (Temmuz 1993), 59-66
- Evans, Richard J., *Tarihin Savunusu*, çev: Uygur Kocabaşoğlu, İmge Kitabevi, Ankara 1999
- Gökberk, Macit, *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, Yapı Kredi Yay., İst. 1997
- Gündoğan, Ali Osman, "Tarihin Sonunun Eleştirisi", *Felsefe Dünyası*, XIII (Güz 1994), 17-23
- İnam, Ahmet, "Türk Tarih Yazımı için Düşürülmüş Bâzi Felsefe Notları", *Felsefe Dünyası*, XIII (Güz 1994), 1-6
- Meyerhoff, Hans, *Zamanımızda Tarih Felsefesi*, çev: Abdullah Şevki, Hece Yay., Ankara 2006
- Popper, Karl R., *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev: Sabri Orman, İnsan Yay., II. Bsk., İst. 1995
- Sıddıkî, Mazharuddin, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, çev: Süleyman Kalkan, Pınar Yay., III. Bsk., İst. 1990
- Skocpol, Theda (editör), *Tarihsel Sosyoloji -Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler-*, çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst. 1999
- Tekeli, İlhan, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitabevi, Ankara 1998
- Thilly, Frank, *Çağdaş Felsefe*, çev: İbrahim Şener, İzdüşüm Yay., II. Bsk., İstanbul 2002
- Tolan, Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım ve Murat Yay., IV. Bsk., Ankara 1996

44 • Tarih Felsefesinde 'Tarihin Yasaları' Üzerine

Tosh, John, *Tarihin Peşinde*, çev: Özden Arıkan, Tarih Vakfı
Yurt Yay., İ.s.t 1997